

С. І. Луцкій, д-р філол. наук, старш. наук. співроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ

ТВОРЧІСТЬ П. КУЛІША В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ Ю. ЛАВРІНЕНКА

Розглянуто рецепцію творчості П. Куліша в літературознавчих працях Ю. Лавріненка, зокрема передачах, виголошених на радіо "Свобода". Подано ті листи та радіопередачі Ю. Лавріненка, які зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. З'ясовано причини зацікавлення дослідника цією постаттю. Ю. Лавріненко прагнув віднайти традиції П. Куліша не лише у творах письменників "розстріляного відродження", "Празької школи", й у молодшого покоління письменників діаспори.

Ключові слова: рецепція, радіопередачі, листи, діаспора, критик.

Юрій Лавріненко – відомий український критик, публіцист, історик, знаний у філологічних колах насамперед як дослідник літератури "розстріляного відродження". Значне місце в літературознавчому доробку вченого займають критичні розвідки про творчість молодшого покоління письменників: Нью-Йоркської групи та шістдесятників. Однак художня спадщина класиків вітчизняної літератури, зокрема Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, а також Пантелеймона Куліша протягом усього життя залишалася в центрі уваги вченого.

У передмові до книжки "Зруб і парости", куди увійшли праці, написані протягом 1945–1965 рр., Ю. Лавріненко частково окреслив основні положення своєї літературознавчої концепції. Одним із головних її пунктів була думка про наступність поколінь, про те, що кожне літературне покоління давало поштовх для народження молодшої зміни, яка хоч і пішла власним шляхом, все одно продовжила традиції "батьків". Так, на думку Ю. Лавріненка, класична література, яка розвивалася й функціонувала в колоніальних умовах, сприяла розвитку літературного покоління "розстріляного відродження", а ця літературна епоха знайшла своє продовження у творах шістдесятників та Нью-Йоркської групи.

У листі до сина Миколи від 6 жовтня 1973 р. літературознавець писав: "...Бо життя це не щось остаточно готове. Це потенціал вічного самотворення, життя – це безупинний процес творчості, і самотворення, і відродження...".

У літературознавчих розвідках про письменників ХХ ст. Ю. Лавріненко постійно проводив паралелі із класичною літературою: Олену Телігу називав "поетичною наслідницею Лесі Українки" [Лавріненко, 1971, с. 172], Олексу Веретенченка – продовжувачем Шевченкових поетичних традицій [Лавріненко, 1971, с. 200–204]. Літературознавець неодноразово підкреслював, що Тодось Осьмачка "взяв звучну мову, прометеїзм і лірику любови Шевченка" [Лавріненко 1971, с. 114]. Під впливом І. Франка, на думку Ю. Лавріненка, М. Рильський зацікавився французькими символістами, чим формально збагатив українську поезію [Лавріненко 1971, с. 82–96].

Аналізуючи переклади з латинської, італійської, французької, англійської, німецької та польської мов, зроблені С. Гординським, Ю. Лавріненко порівнював цього поета, перекладача, критика, художника за енциклопедичністю, працьовитістю та різнобічністю інтересів із П. Кулішем – невтомним європеїзатором української літератури [Лавріненко 2013, с. 42–46].

Літературознавець стверджував, що саме під впливом П. Куліша в українській літературі почалося активне зацікавлення епохою Київської Русі. Так, у радіопередачі "Князівна, що обходить шатра (Про поезію Оксани Лятуринської)" він висловив свої міркування з цього приводу: "Оксана Лятуринська не перша відкрила князівсько-лицарську добу. Після Пантелеймона Куліша в двадцятих роках поетично відтворив ту добу Юрій Дараган, а почасти і Микола Зеров та Павло Филипович" [Лавріненко, 2013, с. 467–471].

Ю. Лавріненко прагнув віднайти традиції П. Куліша не лише у творах письменників "розстріляного відродження", "Празької школи", й у молодшого покоління письменників діаспори. У рубриці "Наша антологія" (ідеться про передачі на радіо "Свобода"), ведучи мову про вірш Ю. Тарнавського "Україна", дослідник наголосив на тому, що згадуваний твір ідейно перегукується з думками відомого класика української літератури:

"Він – у плані ідеї Пантелеймона Куліша про те, що патріотизм і місія України не в поліційній державі, а, подібно до старих греків, у великому гуманітарному творчому дусі, що виживає століття, попри криваві нещастя терорів і війн" [Лавріненко, 2013, с. 576].

У тій же рубриці "Наша антологія" Ю. Лавріненко, який на радіо виступав під псевдонімом Юрій Гайдар, прочитав сонет Миколи Зерова про Пантелеймона Куліша [Лавріненко, 2013, с. 600]. Учений зауважив, що письменники "розстріляного відродження", зокрема М. Хвильовий та М. Зеров, цінували П. Куліша як модерніста, європейста, глибоко вивчали його творчу спадщину.

Хочеться відзначити, що Ю. Лавріненко підготував для українського читача чимало радіобесід, присвячених українській історії, літературі, культурі. Унаслідок роботи на радіо "Свобода" в Нью-Йорку протягом 1950–1960-х рр. постало два радіо-проекти: серія передач із циклів "Літературний світ" та "Історичний світ". З ними кожного тижня він виходив в ефір.

Редакторами радіопрограм Ю. Лавріненка були М. Донченко й В. Барка. Ішли вони о 8 і 10 годині ранку. Тексти документів у передачах найчастіше читав Й. Гірняк. У статті "Юрій Лавріненко" П. Одарченко, аналізуючи діяльність літературознавця в 1960-ті рр., писав, що у цей час він "опублікував близько 90 статей у таких періодичних виданнях: газета "Українські вісті", журнали "Листи до приятелів", "Нові дні" й "Сучасність". Понад 30 статей були призначені для радіопередач станції "Свобода". Тематика їх різноманітна: історія України, огляди творів українських письменників Докії Гуменної, Василя Барки, Павла Тичини, Володимира Сосюри, Максима Рильського, Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Микола Куліша, Миколи Хвильового та ін." [Одарченко, 1995, с. 213].

У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються тексти радіопередач, підготовлених Ю. Лавріненком протягом 1962–1966 рр., а в архіві автора, за свідченням П. Одарченка, – близько 200 рукописних статей на різні теми. Ці статті радіостанція

"Свобода" передавала на Україну. Про теми багатьох радіопередач можна дізнатися з бібліографії вченого, вміщеної в книзі "Чорна пурга та інші спомини" [Лавріненко, 1985]. Передачі на літературну тематику опубліковані у книзі "Говорить Радіо Свобода"(1962) [Говорить Радіо Свобода, 1962] та "Лавріненко Ю. А. Літературний світ: Передачі на радіо Свобода з 12.XI.1959 до 01. III.1966" [Лавріненко, 2013].

До творчості П. Куліша дослідник звертався насамперед у передачах, виголошених на радіо "Свобода". П'ять передач були присвячені безпосередньо П. Кулішу: «Із забороненої повісті Пантелеймона Куліша "Чорна рада"», «Образи Києва із забороненої повісті Пантелеймона Куліша "Чорна рада" », «Дух руїни і дух будівництва – уривки з повісті Пантелеймона Куліша "Чорна рада" », "Образ Кирила Тура із "Чорної ради" Пантелеймона Куліша. Побратим – характерник-січовик", «Оповідання Пантелеймона Куліша "Орися"».

У чотирьох радіобесідах Ю. Лавріненко розповідав слухачам про "Чорну раду", за його словами, «після "Тараса Бульби" [...] найкращу досі історичну українську повість» [Лавріненко, 2013, с. 604].

У серії "Історичний світ" знаходиться передача "Після-миколаївська відлига і політика Куліша та Шевченка", опублікована в збірнику "Говорить Радіо Свобода". У цій передачі дослідник порівняв політичні погляди обох письменників.

В інших радіобесідах творчість П. Куліша згадується побіжно: "Образ гетьмана Івана Мазепи у творах Тараса Шевченка", «"Старший боярин" – перша повість Тодосія Осьмачки», "Князівна, що обходить шатра (Про поезію Оксани Лятуринської)", "Юрій Дараган – поет, що у модерних формах відродив дух княжого Києва й козаччини", "Шекспір стукає в двері України...", "Нецензурований голос поета з радянської України", "Покласти край панегіричному жанрові в українській радянській літературі", "Смерть Вільяма Фолкнера" [Лавріненко, 2013].

Мета радіобесід про П. Куліша – зацікавити читачів творчістю цього письменника-класика, насамперед його історичним романом "Чорна рада". У радіопередачі «Образи Києва із забороненої повісті Пантелеймона Куліша "Чорна рада"», він

проаналізував образ Києва доби Руїни, представлений у романі, адже для П. Куліша це місто – Єрусалим України [Лавріненко, 2013, с. 604–607].

У радіобесідах «Дух руїни і дух будівництва – уривки з повісті Пантелеймона Куліша "Чорна рада"» та «Образ Кирила Тура із "Чорної ради" Пантелеймона Куліша» побратим-характерник-січовик Ю. Лавріненко прокоментував історіософські погляди письменника, який "підняв [...] високо на показ головний гріх українців – внутрішній розбрат" [Лавріненко, 2013, с. 597].

Цікаві міркування вченого, щодо особливостей таких українських психотипів, як будівничі та руйнівники: "Відчувається два історичні духи України – дух руїни і дух будівництва нації" [Лавріненко, 2013, с. 608]. На думку Ю. Лавріненка, гетьман Сомко, Василь Невольник, старий Шрам і його син Петро – "це тип будівничих, у яких шабля і плуг ідуть рядом" [Лавріненко, 2013, с. 686]. Одні герої "Чорної ради" втілюють найкращі риси української ментальності, інші ж ті негативні сторони, які призвели до багатьох національних трагедій. Герої роману "Чорна рада" неоднозначні: поряд із глибоким патріотизмом, релігійністю, чесністю, лицарською звитягою, відчайдушністю, життєлюбністю, побратимством та працелюбністю, межує дух руйнівництва, непримиренності, зрадництва, недалекоглядності. Саме у згадуваному творі письменникові вдалося тонко й правдиво відтворити особливості національного характеру.

У радіобесідах Ю. Лавріненко звертає увагу на художні, історичні та філософські погляди П. Куліша. Для літературознавця цей письменник і культурний діяч належить до творців духовного простору нації. У передачі "ПЕН-Клуб – міжнародна організація письменників" дослідник у підсумку зауважив, що "ліпші духові творці якої, як-от Сковорода, Гоголь, Шевченко, Панько Куліш, ранній Тичина, прагнули поєднати машини і природу, розуму і серця" [Лавріненко, 2013, с. 116].

У рецепції Ю. Лавріненка П. Куліш постає як творець духовного та культурного простору української нації, європеїзатор, перекладач, просвітитель, а також друг, помічник, редактор, видавець творів Шевченка. Він представник "українського

національного розуму і характеру". Ю. Лавріненко цілком солідарний з Є. Маланюком у поглядах на П. Куліша: "Пантелеймон Куліш, Іван Франко, Леся Українка – це в уяві Маланюка репрезентанти українського національного розуму і характеру" [Лавріненко, 2013, с. 314].

Оскільки літературний критик був прихильником модернізму, то П. Куліш імпонував йому саме своїм прагненням до всього нового. Це, на мою думку, одна з причин зацікавлення дослідника цією постаттю.

Отже, літературознавець Ю. Лавріненко став популяризатором творчості П. Куліша в діаспорі. Його передачі із циклу "Літературний світ" були виголошені на радіо "Свобода". Учений розумів важливе значення цього письменника у вітчизняній культурі, високо оцінював його прагнення надати європейський вектор її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Говорить Радіо Свобода : збірка матеріалів української програми : у 3 кн. – Мюнхен, 1962. – Кн 3. – 223 с.

Лавріненко Ю. Зруб і парости : літ.-крит. ст., есеї, рефлексії / Ю. Лавріненко. – Мюнхен, 1971. – 331 с.

Лавріненко Ю. Літературний світ : передачі на радіо "Свобода" з 12.XI.1959 до 01.III.1966 / Ю. Лавріненко. – К., 2013. – 748 с.

Лавріненко Ю. Чорна пурга та інші спомини / Ю. Лавріненко. – Мюнхен, 1985. – 186 с.

Одарченко П. Юрій Лавріненко / П. Одарченко // Українська література : зб. вибр. ст. / П. Одарченко ; ред. Осип Зінкевич. – К., 1995. – С. 208–220.

REFERENCES

Hovoryt Radio Svoboda : zbirka materialiv ukrainskoi prohramy : u 3 kn. – Miunkhen, 1962. – Kn. 3. – 223 s.

Lavrinenko Yu. Zrub i parosty: Literaturno-krytychni statti, esei, refleksii / Yu. Lavrinenko. – Miunkhen, 1971. – 331 s.

Lavrinenko Yu. Literaturnyi svit : Peredachi na radio "Svoboda" z 12.XI.1959 po 01.III.1966 / Yu. Lavrinenko. – Kyiv, 2013. – 748 s.

Lavrinenko Yu. Chorna purha ta inshi spomyny / Yu. Lavrinenko. – Kyiv, 1985. – 194 s.

Odarchenko P. Yurii Lavrinenko / P. Odarchenko // Ukrainaska literatura : zb. vybr. st. / red. Osyp Zinkevych. – Kyiv, 1995. – S. 208–220.

Стаття надійшла до редакції 22.11.19.

S. I. Lushchii, Dr Hab., Senior Research Fellow,
Shevchenko Institute of literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

P. KULISH'S CREATIVITY IN THE LITERARY CRITIC'S RECEPTION BY YU. LAVRINENKO

The article considers the reception of P. Kulish's works in Yuri Lavrinenko's literary works, in particular in the texts of radio broadcasts made on radio "Svoboda". The subject of the study were the literary-critical articles and correspondence. The study involves the use of unknown archival sources.

The article deals with the letters and radio broadcasts by Jurii Lavrinenko kept in the Department of Manuscripts and Textual Studies of Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. The article explains the reasons for the researcher's interest in this figure.

Yuri Lavrinenko sought to find the traditions of P. Kulish not only in the works of the writers of the "Executed Renaissance", the "Prague School", but also in the younger generation of writers of the Diaspora. The purpose of the radio talks about P. Kulish is to interest the readers of the creativity of this classic, especially his historical novel "Chorna rada".

In radio broadcasts Yu. Lavrinenko draws attention to the artistic, historical and philosophical views of P. Kulish. The literary critic became a popularizer of P. Kulish's work in the Diaspora.

Keywords: P. Kulish, Yu. Lavrinenko, reception, radio broadcasts, Diaspora.

УДК 303.82-057.4 Куліш:821.161.23іновіїв

М. Р. Меркулов, мол. наук. співроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ЯК ДОСЛІДНИК СПАДЩИНИ КЛИМЕНТІЯ ЗІНОВІЄВА

Стаття містить огляд розвідки Пантелеймона Куліша "Климентий, український стихотворець времен гетмана Мазепы", яку присвячено мандрівному поету XVII–XVIII ст. Климентію Зіновієву. Хоча деякі зроблені Кулішем спостереження справді є слушними і цікавими, його оцінку літературної спадщини Климентія Зіновієва не можна назвати об'єктивною і вичерпною. І все ж стаття посідає своє почесне місце в історії дослідження біографії і творчості цього мандрівного письменника епохи Бароко.

Ключові слова: поезія, мандри, Бароко, критика.